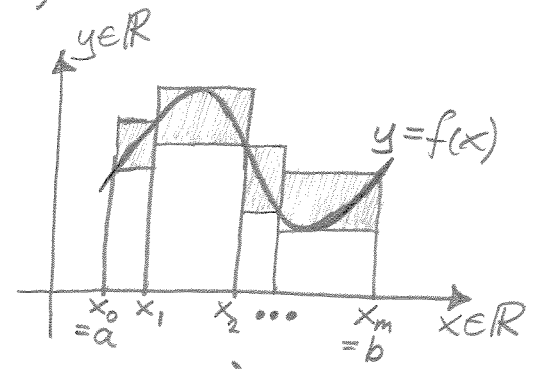

Riemann-integraali (kertaus)

Välin $[a, b] \subset \mathbb{R}$
 ositus $\mathcal{P} = \{x_i\}_{i=0}^m$:
 $a = x_0 < x_1 < \dots < x_m = b$.

Rajoitetun funktion $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$

"yläsumma" $U(f, \mathcal{P}) := \sum_{i=1}^m \left(\sup_{x \in [x_{i-1}, x_i]} f(x) \right) \cdot (x_i - x_{i-1})$,
 "aläsumma" $L(f, \mathcal{P}) := \sum_{i=1}^m \left(\inf_{x \in [x_{i-1}, x_i]} f(x) \right) \cdot (x_i - x_{i-1})$.

f on Riemann-integroituva, jos

$$\sup_{\mathcal{P}} L(f, \mathcal{P}) = \inf_{\mathcal{P}} U(f, \mathcal{P})$$

[=: $\int_a^b f(x) dx$ silloin.]
 RIEMANN

[1854 (Georg Friedrich) Bernhard Riemann (1826-1866)]

Ongelma:

voi olla $\int_a^b \sum_{j=1}^{\infty} f_j(x) dx \neq \sum_{j=1}^{\infty} \int_a^b f_j(x) dx$,
 RIEMANN

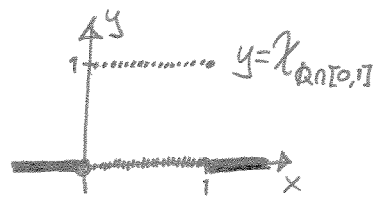
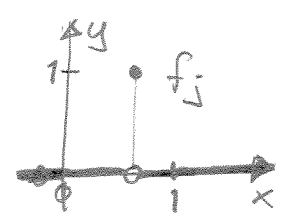
vaikka funktiot f_j "hyvin mukavia".

Esim. Olkoon $\varphi: \mathbb{Z}^+ \rightarrow \mathbb{Q} \cap [0, 1]$ bijektio,

$f_j := \chi_{\{\varphi(j)\}}$, jolloin

$\sum_{j=1}^{\infty} \int_0^1 f_j(x) dx = 0$, mutta

$\sum_{j=1}^{\infty} f_j(x) = \chi_{\mathbb{Q} \cap [0, 1]}$ ei ole edes Riemann-integroituva!

Integraali (Lebesquen tapaan) [GZ 6]

Seuraavassa $(X, \mathcal{M}, \mu)$ on täydellinen mitta-avaruus, esim. $(\mathbb{R}^n, \mathcal{M}(\mathbb{R}^n), \lambda_{\mathbb{R}^n})$ [1901/1902 Henri Lebesgue (1875-1941)]

Alkeita [GZ 6.1]: Olkoon $f: X \rightarrow [-\infty, +\infty]$ μ -mitallinen.

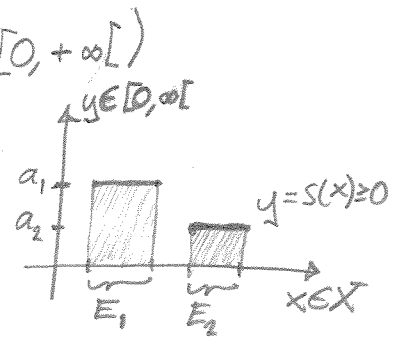
Määritellään $\int f d\mu$ vaiheittain:

Määr. 1/3 (yksinkertainen μ -mitallinen $s: X \rightarrow [0, +\infty[$)

Olkoon $\int 0 d\mu := 0$ ja

$$\int \sum_{j=1}^k a_j \chi_{E_j} d\mu := \sum_{j=1}^k a_j \mu(E_j)$$

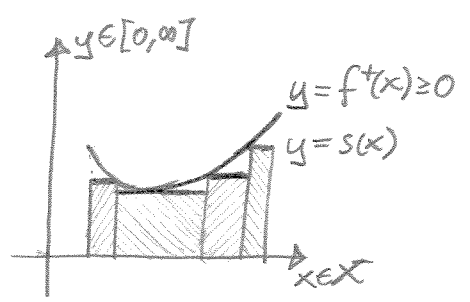
$=: s \geq 0, E_j \in \mathcal{M}, i \neq j \Rightarrow E_i \cap E_j = \emptyset, 0 < a_j < \infty$

Esim. $\int \chi_E d\mu = \mu(E)$.

Määr. 2/3 (μ -mitallinen $f^+: X \rightarrow [0, \infty]$)

$$\int f^+ d\mu := \sup_{s \leq f^+} \int s d\mu$$

Määr. 3/3

μ -mitallisen $f: X \rightarrow [-\infty, +\infty]$ μ -integraali on

$$\int f d\mu := \int f^+ d\mu - \int f^- d\mu, \quad \textcircled{*}$$

jos $\int f^+ d\mu < \infty$ (tai) $\int f^- d\mu < \infty$.

Jos $\int f^+ d\mu < \infty$ (ja) $\int f^- d\mu < \infty$,

sanotaan, että f on μ -integroituva.

[Usein merkitään $\int f(x) dx := \int f d\mu$, jos μ selvä.]

$$\textcircled{*} \left\{ \begin{aligned} f^+ &= +f \cdot \chi_{\{f > 0\}} \\ f^- &= -f \cdot \chi_{\{f < 0\}} \end{aligned} \right. \quad f = f^+ - f^-$$

Huom. $\mu(E) = \int \chi_E d\mu,$
 $\int s d\mu = \int s d\mu,$
 $\int f^+ d\mu = \int f^+ d\mu.$

Lause 6.6

Olkoot $f, g: X \rightarrow [-\infty, +\infty]$ μ -integroituva, Silloin:

(1) $f(x) \in \mathbb{R}$ μ -m.k. $x \in X$.

(2) $\int a f d\mu = a \int f d\mu$ (kun $a \in \mathbb{R}$).

(3) $\int (f+g) d\mu = \int f d\mu + \int g d\mu.$

(4) $f \leq g \Rightarrow \int f d\mu \leq \int g d\mu.$

(5) $E \in \mathcal{M} \Rightarrow f \cdot \chi_E$ μ -integroituva;

merkittään $\int_E f d\mu := \int f \cdot \chi_E d\mu.$

(6) Jos h $\mathcal{M}$ -mitallinen, niin

h μ -integroituva $\Leftrightarrow |h|$ μ -integroituva.

(7) $|\int f d\mu| \leq \int |f| d\mu.$

Tod.

(1) $\{f^+ = +\infty\} = \bigcap_{k=1}^{\infty} \{f^+ > k\} \in \mathcal{M}$ f^+ $\mathcal{M}$ -mit.

$\mu(\{f^+ = +\infty\}) = \frac{1}{k} \cdot (k \cdot \mu(\{f^+ = +\infty\}))$

$= \frac{1}{k} \int k \cdot \chi_{\{f^+ = +\infty\}} d\mu$ $\| 0 \leq k \cdot \chi_{\{f^+ = +\infty\}} \leq f^+$
 μ -mit. yksinkert.

$\leq \frac{1}{k} \int f^+ d\mu, \xrightarrow{k \rightarrow \infty} 0$

$\Rightarrow \mu(\{f^+ = +\infty\}) = 0,$ vastaavasti $\mu(\{f^- = +\infty\}) = 0. \quad \square_{(1)}$

(2) Harjoitustehtävä! $\square_{(2)}$

(3) f, g μ -mitallisia $\Rightarrow f+g$ μ -mitallinen (84.)
 (voi yrittää integroida!)

f, g μ -integroituvia $\Rightarrow f^+, g^+$ μ -integroituvia.

Pätee $\int (f^+ + g^+) d\mu = \int f^+ d\mu + \int g^+ d\mu$. $\otimes$

koska

$$\int (f^+ + g^+) d\mu = \sup_{t \leq f^+ + g^+} \int t d\mu$$

$\underbrace{\left. \begin{array}{l} = r+s, \quad 0 \leq r \leq f^+ \\ \quad \quad \quad 0 \leq s \leq g^+ \end{array} \right\}}_{\int r d\mu + \int s d\mu} \left. \begin{array}{l} r, s \text{ yksinkertaisia} \\ \mu\text{-mitallisia} \end{array} \right\}$

$$\leq \sup_{r \leq f^+} \int r d\mu + \sup_{s \leq g^+} \int s d\mu$$

$$= \int f^+ d\mu + \int g^+ d\mu$$

$\left\| \begin{array}{l} \text{Ota } \varepsilon > 0. \text{ Olloot} \\ 0 \leq r_\varepsilon \leq f^+ \text{ ja } 0 \leq s_\varepsilon \leq g^+, \text{ joille} \\ \int f^+ d\mu < \int r_\varepsilon d\mu + \varepsilon \text{ ja} \\ \int g^+ d\mu < \int s_\varepsilon d\mu + \varepsilon \end{array} \right\|$

$$= (\int r_\varepsilon d\mu + \varepsilon) + (\int s_\varepsilon d\mu + \varepsilon)$$

$$= \int (r_\varepsilon + s_\varepsilon) d\mu + 2\varepsilon \quad \left\| \quad r_\varepsilon + s_\varepsilon \leq f^+ + g^+ \dots \right.$$

$$\leq \int (f^+ + g^+) d\mu + 2\varepsilon \xrightarrow{\varepsilon \rightarrow 0^+} \int (f^+ + g^+) d\mu. \quad \square \otimes$$

$$f+g = \begin{cases} (f+g)^+ - (f+g)^-, \\ (f^+ - f^-) + (g^+ - g^-). \end{cases}$$

$$\Rightarrow (f+g)^+ + f^- + g^- = (f+g)^- + f^+ + g^+$$

$$\stackrel{\otimes}{\Rightarrow} \int (f+g)^+ d\mu + \int f^- d\mu + \int g^- d\mu = \int (f+g)^- d\mu + \int f^+ d\mu + \int g^+ d\mu \quad \otimes \otimes$$

$$\Rightarrow \int (f+g) d\mu := \int (f+g)^+ d\mu - \int (f+g)^- d\mu$$

$$\stackrel{\otimes \otimes}{=} \int f^+ d\mu - \int f^- d\mu + \int g^+ d\mu - \int g^- d\mu$$

$$= \int f d\mu + \int g d\mu. \quad \square (3)$$

(4) Nyt $f \leq g$, joten $f^+ \leq g^+$, $f^- \geq g^-$.

$$\int f^+ d\mu = \sup_{s \in f^+} \int \tilde{s} d\mu \leq \sup_{t \in g^+} \int \tilde{t} d\mu = \int g^+ d\mu,$$

$$\int f d\mu = \underbrace{\int f^+ d\mu}_{\leq \int g^+ d\mu} - \underbrace{\int f^- d\mu}_{\geq \int g^- d\mu} \leq \int g^+ d\mu - \int g^- d\mu = \int g d\mu.$$

□(4)

(5) f μ -mitallinen, $E \in \mathcal{M}$ ($\Leftrightarrow \chi_E$ μ -mitallinen)
 $\Rightarrow f \cdot \chi_E$ μ -mitallinen.

$$\int (f \cdot \chi_E)^+ d\mu = \int \underbrace{f^+ \cdot \chi_E}_{\leq f^+} d\mu$$

$$\stackrel{(4)}{\leq} \int f^+ d\mu <^{\text{f}\mu\text{-int.}} \infty.$$

$$\text{Vastaavasti } \int (f \cdot \chi_E)^- d\mu \leq \int f^- d\mu < \infty. \quad \square(5)$$

(6) Jos h on μ -integroituva, niin

$$|h| = \underbrace{h^+}_{h \cdot \chi_{\{h>0\}}} + \underbrace{h^-}_{-h \cdot \chi_{\{h<0\}}} \text{ on } \mu\text{-integroituva.}$$

Jos $|h|$ on μ -integroituva ja h μ -mitallinen, niin

$$h = \underbrace{|h| \cdot \chi_{\{h>0\}}}_{h^+} - \underbrace{|h| \cdot \chi_{\{h<0\}}}_{h^-} \text{ on } \mu\text{-integroituva.}$$

□(6)

(7) Jätetään $|\int f d\mu| \leq \int |f| d\mu$
 harjoitustehtäväksi! □

Huom. Jos h on $\mathcal{M}$ -mitallinen,
 $|h| \leq g$, g μ -integroituva,
 niin h on μ -integroituva.

Kolme pientä tulosta:

Olkoon $f: X \rightarrow [-\infty, +\infty]$ $\mathcal{M}$ -mitallinen.

(a) Jos $E \in \mathcal{M}$, $\mu(E) = 0$, niin $\int_E f d\mu = 0$.

(b) Jos $f = 0$ μ -m.k., niin $\int f d\mu = 0$.

(c) Jos $\int |f| d\mu = 0$, niin $f = 0$ μ -m.k.

Tod.

$$(a) \int_E f^+ d\mu = \int f^+ \chi_E d\mu = \sup_{S \leq f^+ \chi_E} \int_{\underbrace{S}_{=S \cdot \chi_E}} d\mu \stackrel{\mu(E)=0}{=} 0$$

$$\Rightarrow \int_E f d\mu = \int_E f^+ d\mu - \int_E f^- d\mu = 0. \quad \square$$

$$(b) \int f d\mu = \int (f \cdot \chi_{\{f \neq 0\}} + f \cdot \chi_{\{f = 0\}}) d\mu$$

$$= \int_{\{f \neq 0\}} f d\mu \stackrel{\mu(\{f \neq 0\})=0}{(a)} 0. \quad \square$$

$$(c) 0 \leq \mu(\{f \neq 0\})$$

$$= \mu\left(\bigcup_{k=1}^{\infty} \{|f| > \frac{1}{k}\}\right)$$

$$\leq \sum_{k=1}^{\infty} \mu(\{|f| > \frac{1}{k}\})$$

$$= \sum_{k=1}^{\infty} \int \chi_{\{|f| > \frac{1}{k}\}} d\mu$$

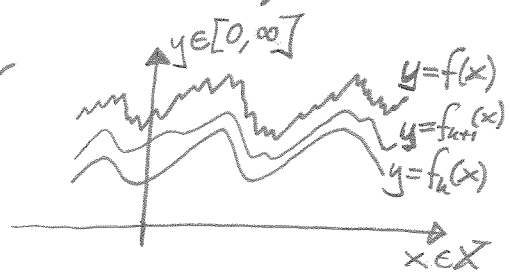
$$\leq \sum_{k=1}^{\infty} \int k \cdot |f| d\mu = \sum_{k=1}^{\infty} k \cdot \underbrace{\int |f| d\mu}_{=0} = 0. \quad \square$$

Integraali ja raja-arvo [GZ 6.2]

[Seuraavassa $(X, \mathcal{M}, \mu)$ on täydellinen mitta-avaruus.

Lause 6.11 (Monotonisen konvergenssin lause.)

Olkoot $f_n \geq 0$ $\mathcal{M}$ -mitallisia,
 $f_n \leq f_{n+1}$ ($\forall n \in \mathbb{Z}^+$).

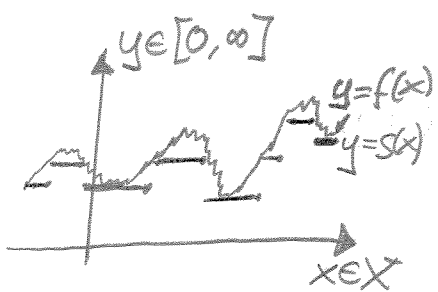

Silloin

$$\lim_{k \rightarrow \infty} \int f_n d\mu = \int \lim_{k \rightarrow \infty} f_n d\mu.$$

Tod.

Nyt $f := \lim_{k \rightarrow \infty} f_n$ on $\mathcal{M}$ -mitallinen
(joten sitä saa integroida).

Olkoon $0 < \epsilon < 1$.

Olkoon $0 \leq s \leq f$,

$$\circledast \quad \int s d\mu \geq (1-\epsilon) \cdot \int f d\mu. \quad \left. \vphantom{\int s d\mu} \right\} \begin{array}{l} (s \text{ yksinkertainen} \\ \mathcal{M}\text{-mitallinen}) \end{array}$$

Saadaan

$$\int f d\mu \stackrel{f \geq f_n}{\geq} \int f_n d\mu \quad \parallel \quad E_n := \{f_n > (1-\epsilon) \cdot s\} \stackrel{f_n, s \text{ ut-mit.}}{\in} \mathcal{M}$$

$$\geq \int_{E_n} (1-\epsilon) \cdot s d\mu \quad \parallel \quad s = \sum_{j=1}^n a_j \chi_{A_j}, \text{ missä}$$

$$= (1-\epsilon) \cdot \int s \cdot \chi_{E_n} d\mu \quad \parallel \quad \begin{array}{l} 0 \leq a_j < \infty, A_j \in \mathcal{M}, \\ i \neq j \Rightarrow A_i \cap A_j = \emptyset \end{array}$$

$$= (1-\epsilon) \cdot \int \sum_{j=1}^n a_j \chi_{A_j \cap E_n} d\mu$$

$$= (1-\epsilon) \cdot \sum_{j=1}^n a_j \underbrace{\mu(A_j \cap E_n)}_{\xrightarrow{k \rightarrow \infty} \mu(A_j)}$$

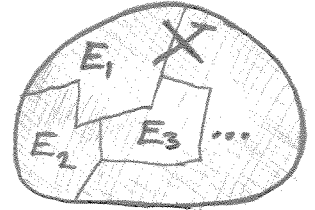
$$\xrightarrow{k \rightarrow \infty} (1-\epsilon) \cdot \int s d\mu \quad \text{koska } \underbrace{E_n}_{\in \mathcal{M}} \subset E_{n+1}, \bigcup_{k=1}^{\infty} E_k = X$$

$$\circledast \geq (1-\epsilon)^2 \cdot \int f d\mu \xrightarrow{\epsilon \rightarrow 0^+} \int f d\mu. \quad \blacksquare$$

Seuraus 6.12, 6.13

Jos $\{E_j\}_{j=1}^\infty \subset \mathcal{M}$ pistevieras, $X = \bigcup_{j=1}^\infty E_j$ ja
 f μ -integraalittava,

niin $\int f d\mu = \sum_{j=1}^\infty \int_{E_j} f d\mu$.

Tod.

$$\int f d\mu = \int f^+ d\mu - \int f^- d\mu,$$

$$\int f^+ d\mu = \int f^+ \cdot \sum_{j=1}^\infty \chi_{E_j} d\mu = \int \lim_{k \rightarrow \infty} \sum_{j=1}^k f^+ \cdot \chi_{E_j} d\mu$$

$=: f_k$ Monotonisen konvergenssin lauseen oletuksissa!

mon. konv.
$$= \lim_{k \rightarrow \infty} \int \sum_{j=1}^k f^+ \cdot \chi_{E_j} d\mu$$

$$= \lim_{k \rightarrow \infty} \sum_{j=1}^k \int f^+ \cdot \chi_{E_j} d\mu = \sum_{j=1}^\infty \int_{E_j} f^+ d\mu$$

ja vastaavasti $\int f^- d\mu = \sum_{j=1}^\infty \int_{E_j} f^- d\mu$. $\square$

Fatoun lemma

Olkoot $g_k \geq 0$ μ -mitallisia ($\forall k \in \mathbb{Z}^+$). Silloin

$$\int \liminf_{k \rightarrow \infty} g_k d\mu \leq \liminf_{k \rightarrow \infty} \int g_k d\mu.$$

Tod.

$$\int \liminf_{k \rightarrow \infty} g_k d\mu = \int \sup_{k \geq 1} \inf_{j \geq k} g_j d\mu$$

$=: f_k$ μ -mit., $f_k \leq f_{k+1}$
 $= \lim_{k \rightarrow \infty} f_k$

mon. konv.
$$= \lim_{k \rightarrow \infty} \int f_k d\mu$$

$$= \liminf_{k \rightarrow \infty} \int f_k d\mu$$

$f_k \leq g_k$
$$\leq \liminf_{k \rightarrow \infty} \int g_k d\mu. \quad \square$$

Tehtävä

- (a) Osoita, että Fatoun lemma $\Rightarrow$ Monotonisen konvergenssin lause.
- (b) Näytä esimerkillä, että Fatoun lemmän epäyhtälö voi olla aito: joskus $\int \liminf_{k \rightarrow \infty} g_k d\mu < \liminf_{k \rightarrow \infty} \int g_k d\mu$.

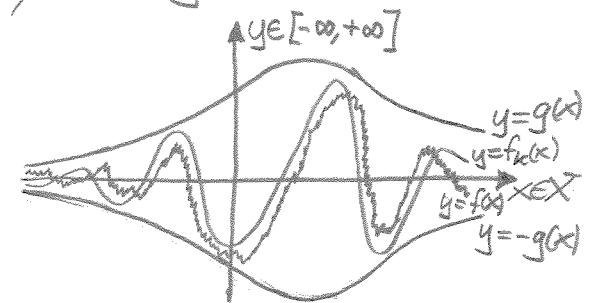
Lause (Lebesguen dominoitujen konvergenssin lause).

Olkoot $f_k: X \rightarrow [-\infty, +\infty]$ μ -mitallisia ($\forall k \in \mathbb{Z}^+$),
 $f_k \rightarrow f$ μ -m.k.,
 $|f_k| \leq g$ μ -m.k., g μ -integroituva.

Silloin

$$\int |f_k - f| d\mu \rightarrow 0 \text{ ja}$$

$$\int f_k d\mu \rightarrow \int f d\mu.$$

Tod.

Nyt f_k, f μ -integroituva, koska μ -mitallisia ja koska $|f_k|, |f| \leq g$ μ -m.k. & g μ -integroituva.

$$\int 2g d\mu = \int \liminf_{k \rightarrow \infty} (2g - |f_k - f|) d\mu$$

$$\stackrel{\text{Fatou}}{\leq} \liminf_{k \rightarrow \infty} \int (2g - |f_k - f|) d\mu$$

$$= \int 2g d\mu + \underbrace{\liminf_{k \rightarrow \infty} - \int |f_k - f| d\mu}_{= -\limsup_{k \rightarrow \infty} \int |f_k - f| d\mu} \leq 0$$

Huom. Integroitavan funktion käyttö nolamittaisessa joukossa ei muuta integraalia, ks. s. 86.

$$\int 2g d\mu \in \mathbb{R}$$

$$\Rightarrow 0 \leq \limsup_{k \rightarrow \infty} \int |f_k - f| d\mu \leq 0 \Rightarrow \lim_{k \rightarrow \infty} \int |f_k - f| d\mu = 0. \quad \otimes$$

$$|\int f_k d\mu - \int f d\mu| = |\int (f_k - f) d\mu|$$

$$\leq \int |f_k - f| d\mu \xrightarrow{k \rightarrow \infty} 0. \quad \blacksquare$$

Lebesgue-integraali käyttäytyy siis raja-arvojen suhteen paremmin kuin Riemann-integraali, esim.

$$\int \chi_{\mathbb{Q} \cap [0,1]} d\lambda_{\mathbb{R}} = 0 \quad (\text{ks. s. 81}).$$

Kuinka Riemann ja Lebesgue yleisesti suhtautuvat toisiinsa?

Lause 6.15-16.

Olhoon $f: [a, b] \rightarrow \mathbb{R}$ rajoitettu. Silloin

f Riemann-integroituva $\Leftrightarrow$

f jatkuva $\lambda_{\mathbb{R}}$ -m.k. $x \in [a, b]$.

Tällöin f on myös Lebesgue-integroituva ja

$$\int_a^b f(x) dx \underset{\text{RIEMANN}}{=} \int_{[a,b]} f d\lambda_{\mathbb{R}}.$$

Tod.

Katso esim. [GZ 6.3, s. 142-144.] $\square$

Lebesgue-integraali täten "laajentaa" Riemann-integraalin.

Lisätietoja mittateoriasta ja integroinnista esim. kurssilla Mat-1.3281 Analyysi I.

Kirja [GZ] Ziemerin versiona:

<http://www.indiana.edu/~mathwz/PRbook.pdf>